

Pekka Piiparinen

KAIVOSYHDYSKUNTA

Outokummun kaivos on antanut nimen kahdelle suuremmalle tämän päivän toimijalle, Outokumpu Oyj:lle ja Outokummun kaupungille. Outokumpu Oyj on tähän päivään mennessä kasvanut suureksi kansainvälisillä markkinoilla toimivaksi metallialan konserniksi, ja Outokummun kaupunki elinvoimaiseksi noin 7 500 asukkaan kuntakeskukseksi. Sana Outokumpu oli jo vuonna 1914 perustetun kaivosyhtiön nimessä, joka vuoteen 1917 saakka oli Outokumpu Kopparverk. Outokumpu Oy perustettiin Kuusjärven kuntaan vuonna 1932. Kunnan kohdalla Outokumpu-nimen käyttöön ottamiseen meni huomattavasti kauemmin, sillä vasta vuonna 1968 Kuusjärven kunta muutettiin Outokummun kauppalaksi. Kaupunki Outokummusta tuli vuonna 1977.

Ennen malmin löytymistä Outokumpu oli Kuusjärven kunnan syrjäinen kolkka. Outokummun vaaran ympärillä sijaitti vain muutama köyhä pientila. Itse kunta lienee ollut Suomen köyhimpiä, sillä esim. loisten (käytännössä vailla vakituista asuntoa) määrä asukaslukua kohden oli Kuusjärvellä maamme korkein, jopa 55 % kaikista ruokakunnista. Lähes jokainen työkuuntainen sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Rikkaan kuparimalmin löytyminen vuonna 1910 muutti kunnan historian suunnan pysyvästi.

Kaivosyhdyskunta syntyy ja kasvaa

1910- ja 1920-luvuilla kaivos työllisti etupäässä kuusjärveläisiä sekä lähikunnista muuttaneita. Yhdyskunta veti kuitenkin puoleensa myös muualta Suomesta saapuneita henkilöitä sekä ulkomaalaisia kaivosalan asiantuntijoita. Outokummussa saattoikin kuulla noihin aikoihin puhuttavan suomen lisäksi ainakin saksaa, ruotsia ja norjaa. Esim. kuparitehtaan johtavassa asemassa olevat henkilöt olivat ulkomaalaisia, joiden parissa työskentelyä eräs entinen työntekijän on myöhemmin muistellut:

”Olivat kaikki vieraskielisiä, mutta viittoilemalla tultiin toimeen ja he viittoilivat takaisin, veivät miestä paikalle ja käsin puhumalla tolkkasivat, mitä piti tehdä.”

Samoihin aikoihin kaivosyhdyskunnan ensimmäiset vapaa-ajan yhdistykset ja toiminnot alkoivat järjestäytyä. Kulttuurielämästä saamme kuvauksen tuntemattoman kirjoittajan kirjeessä vuodelta 1925:

”Mutta ei täällä aivan korkea eletä. Outokummulla on pari kolme pianoakin ja pari radiokonetta, on torvisoittokunta sekä koko pitäjän yhteisenä mainio mieskuoro ja kaksi sekakuoroa”. Kirjoittaja lisää vielä, että ”poikkesipa tänne eräs vaasalainen teatterikin, näytellen ”Elinan surman” sillä seurauksella, että kesken näytöstä kaatui näyttämön pahvinen etuseinä yleisön päälle.”

Vaikka Outokumpuun syntyikin Suomen historian merkittävin kaivos, olivat niin kaivoksen kuin sen ympärille rakentuvan yhdyskunnan alkuvaiheet vaivalloisia. Vasta 1920-luvun lopulta lähtien, kun kaivos oli siirtynyt suurtuotantovaiheeseen, aloitettiin kaivosyhdyskunnan järjestelmällisempi suunnittelu. Ensimmäisen taajamatyyppisen asuinalueensa Outokumpu sai 1930-luvun puolivälissä, kun Kyykerin asuinalueelle rakennettiin kymmeniä työläisasuntoja. Alueella on edelleen nähtävissä paljon Outokumpu Oy:n 1910-1960-luvuilla valmistamia rakennuksia.

1930-luvulla kaivoksen ympärille ei haluttu kuitenkaan rakentaa suurta teollisuustaaajamaa, sillä malmivarojen riittävydestä ei ollut varmaa tietoa. Tästä syystä toimitusjohtaja Eero Mäkinen piti parempana ratkaisuna sitä, että osa työväestöstä asui kaivoksen tuntumassa ja osa juurillaan ympäröivällä maaseudulla. Jälkimmäisiä varten Outokumpu Oy järjesti työmatkakuljetuksia linja-autoilla ja Pitkälahden suuntaan myös kapearaiteisella junakyydillä.

Uusi voimakas asuinrakennustoiminta aloitettiin toisen maailmansodan jälkeen, jolloin maailmalla ja kotimassa oli kasvanut kuparin tarve. Paikkakunnalle saapui siirtokarjalaisia ja asuntotilanne yhdyskunnassa oli muutenkin vaikea. 1940-luvun loppupuolella valmistui kaksi suurempaa asuinalueita, Mustikkakorpi ja Räsälänmäki. Näin Outokumpu Oy valitsi aiemmasta Mäkisen kannasta poiketen sittenkin kaivosyhdyskunnan rakentamisen.

Ylemmälle virkailijakunnalle rakennettiin 1920-1940-luvuilla Raivionmäen alue. Insinööreille ja muille ylemmille toimihenkilöille valmistettiin asuinrakennuksia myös toisille asuinalueille.

Liike-elämää

Kaivoksen rytmi määritteli myös liike-elämän toimintaa. Vuosikymmenien ajan kaivoksen palkkapäivinä - kaksi kertaa kuussa - järjestettiin toripäivät. Outokumpu-yhtiön omistamalla maa-alueella nk. Alatorilla toripäivät jatkuivat aina 1950-luvun alkuun saakka. Kauppiaita saapui niin Kuusjärven alueelta kuin lähikunnistakin aina Joensuuta myöten. Eräs vanha outokumpulainen muistelee 1930-luvun toripäiviä, jolloin sieltä sai ostettua esim. lihaa, heinähakkeja ja myös pimeää viinaa. Alatorille keskittyikin lähinnä elintarvike- ja maataloustuotemyynti, kun taas nykyisen Outokummun keskusta hakeutuivat etupäässä vaatekauppiat.

Nykyinen Outokummun keskusta alkoi saada liikekeskustamaista muotoaan 1930-luvun kuluessa. Vuosikymmenten aikana siitä kehittyi monista muista itäsuomalaisista pikkupaikkakunnista poiketen sangen tiivis ja kaupunkimainen jo varhaisessa vaiheessa.

Outokummusta kunnan keskus

Kuusjärven kunnan keskusta Joensuu-Kuopio -tien varressa oli jäänyt Outokummun voimakkaasti kasvavan teollisuusyhdyskunnan varjoon kauppaliikkeiden osalta jo 1930-luvulla, ja vuonna 1942 myös kunnan hallinto siirtyi Outokumpuun. 1950-luku vahvisti entisestään Outokummun taajama-alueita. Taustalla olivat Outokumpu Oy:n kehittämistoimet: Keretin niemelle avattiin uudet suuret tuotantolaitokset, paikkakunnalle perustettiin Outokumpu Oy:n Malminetsintä -organisaatio, Suomen toistaiseksi ainoa kaivosammattikoulu näki syntyhetkensä vuonna 1953 jne. Kaivosyhtiön toimiessa rakentamisen veturina myös kunta ja yksityishenkilöt seurasivat perässä. Jotkut entiseen vallitsevaan niukkuuteen tottuneet vierastivat kehitystä ja uudenlaista vaurauden aikaa, kuten eräs aikalainen ja kunnallispolitiikassakin ollut kommentoi asiaa vuonna 1956:

”Kaivos on voimakkaasti kohentanut kuntaa monessa suhteessa. Kunta on puolestaan pöyhistynyt niin, että sivulliselta näyttää tämä nykyinen suuntaus vallan käsittämättömältä, kuten nyt tuo liian ylellinen kunnantalo, komeilevat kansakoulut, kiviset”.

Vuosikymmenen kuluessa kunnan väkiluku kasvoi saavuttaen huippunsa vuonna 1958 ollen 12 959 henkeä. Tuolloin noin puolet kunnan väestöstä asui Outokummun taajama-alueella. Samalla entinen köyhä Kuusjärvi nousi yhdeksi maamme rikkaimmista maalaiskunnista. Kehitystä

varjostivat kuitenkin epäilyt malmivarojen riittävydestä paria vuosikymmentä kauemmaksi. 1960-luvun alkupuoliskolla tilanne ei näyttänyt toiveikkaalta, mutta jälleen kerran uusien tuotantolaitosten perustaminen sai kaivosyhdyskunnan ilmeen kirkkaammaksi.

Vuonna 1965 noin viiden kilometrin päästä Outokummun keskustasta löydettiin Vuonoksen kuparimalmi. Tuotannon valmistelevat työt aloitettiin pari vuotta myöhemmin ja itse laitokset käynnistettiin vuonna 1971. Toistaiseksi Outokummun viimeinen todellinen rakennusbuumi koettiin 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alkupuolella. Tuolloin rakentuivat Pohjoisahon ja Kaasilan asuinalueet kasvaneelle työvoimatarpeelle, samalla kun myös liikekeskusta kehittyi voimakkaasti. Sekä Kaasilan että Pohjoisahon kohdalla Outokumpu Oy ei rakentanut asuinhuoneistoja itse, vaan yhtiö osti suurimman osan niiden osakehuoneistoista. Kaasilasta Outokumpu sai ensimmäisen selkeästi lähiömäisen alueensa.

Outokumpu-yhtiö ja kaivostoiminnan loppuminen

1970-luvulla Vuonos oli muutaman vuoden malminnostomäärältään Outokumpu Oy:n suurin kaivos. Vuonos ja Keretti yhdessä muodostivat samaan aikaan työntekijämäärältään kaivosyhtiön selkeästi suurimman kaivoksen aina 1980-luvun alkupuoliskolle saakka. Esim. vuonna 1975 Outokummun kaivos työllisti yhteensä 1 261 henkeä. 1970-luvulla Outokummussa oli muitakin Outokumpu Oy:n toimintoja. Ajan mittaan tärkeimmäksi niistä muodostui vuonna 1979 perustettu Turulan konepaja, joka rakennettiin valmistamaan etupäässä kaivos- ja rikastusteollisuuden laitteita.

Turulan konepajan perustaminen liittyi olennaisesti siihen tosiasiaan, että Outokummun kaivoksen eliniän ei katsottu olevan enää pitkä, ja monia kaivoksen palveluksessa olevia uhkasi työttömyys. Konepajan perustamisella juuri Outokumpuun yhtiö halusi omalta osaltaan auttaa korvaavien työpaikkojen syntymistä paikkakunnalle, mistä se oli aikoinaan vaurautensa ammentanut. Toisena toimenpiteenä oli ohjelma kaivoksen palveluksessa olevien sijoittamiseksi Outokumpu-yhtiön muille laitoksille.

1980-luvun lopulla, kun Outokummun kaivostoimintaa oltiin lopettamassa, oli Outokumpu Oy:llä paikkakunnalla vielä satoja työpaikkoja eri organisaatioissa. Vuonna 1988 - vuosi ennen kaivoksen lopullista sulkemista - oli Outokumpu-konsernin työpaikkojen määrä Outokummussa noin 500. Tuolloin yhtiön yksiköt sen syntypaikkakunnalla olivat seuraavat: Outokummun kaivos, Hallinnollinen keskuskonttori, Geoanalyttinen laboratorio, Outokumpu Oy:n Malminetsintä, Kaivosteknillinen toimisto, Turulan konepaja ja Tietokumpu Oy, jossa Outokumpu Oy oli osaomistajana. 1990- ja 2000-lukujen kuluessa konserniin kuuluvia toimintoja on kuitenkin karsittu paikkakunnalta hyvinkin voimakkaasti.

Outokumpu oli pitkään Outokumpu Oy:n selkeä pääpaikka. Sen pääkonttoritoiminnot oli sijoitettu paikkakunnalle aina 1940-luvun lopulle saakka, ja virallisesti Outokumpu-yhtiön kotipaikka siirtyi Outokummusta Helsinkiin vasta vuonna 1989. Monet kaivoksen yhteyteen sijoitetut toiminnot tukivat ja avustivat yhtiön muita laitoksia. Vuoden 2007 alussa Outokumpu-yhtiöllä oli Outokummussa yhteensä enää neljä työntekijää, joiden tehtävinä olivat kaivosten sulkemistoimet ja kaivosalueiden jälkihoito. Toimintojen ja työntekijämäärän väheneminen paikkakunnalla selittyi osaltaan sillä, että Outokumpu-konserni on siirtänyt toimintansa painopistettä jaloterästuotantoon.

Eri kerrosten outokumpulaisia

Monet vanhemmat outokumpulaiset ovat kokeneet kaivosyhdyskunnassa vallinneen voimakkaan luokkajaon, joka oli tyypillistä aikansa teollisuusyhdyskunnissa. Useiden muistikuvissa kaivosyhdyskunta oli jakautunut kolmeen eri yhteiskuntaluokkaan: johtava virkailijakunta, työnjohtajat ja työläiset. Moni outokumpulainen muistaa häivähdyksiä kaivosyhdyskunnan luokkaeroista vielä 1980-luvulta.

Toisaalta kuuluminen yhtiön palkkalistoille merkitsi tiettyjä etuisuuksia verrattuna esim. ympäröivän maaseudun väestöön. Aikoinaan kaivosyhtiö järjesti työntekijöilleen monia sosiaalisia etuisuuksia, kuten sairaalapalvelut, kirjaston, saunat, pyykkituvat, kasvimaat, kotitalousneuvolan, monipuoliset olosuhteet urheilutoiminnan harjoittamiselle jne. Työsuhde Outokumpu Oy:llä merkitsikin monelle hyvien palvelujen lisäksi varmaa ja usein myös hyväpalkkaista työtä.

Outokumpulaiset

Outokummun malmin löytyessä vuonna 1910 Kuusjärven kunnan väkiluku oli 3 498. Kaivostoiminnan käynnistäminen antoi kuusjärveläisille uusia työmahdollisuuksia, mutta paikkakunnalle alkoi muuttaa myös paljon uutta väestöä. Suurin osa tulijoista saapui naapurikunnista, mutta esim. vuosina 1908-1939 kuntaan muutettiin peräti 220 kunnasta. Lisäksi sotien jälkeen luovutetuilta alueilta muuttanut siirtoväki oli tervetullutta paikkakunnalle, joka kärsi työvoimapulasta. Esim. 1950-luvun alussa siirtokarjalaisten määrä oli noin 2 000 henkeä.

Kaivosyhdyskunnan luonteeseen kuului monia muita kuntia suurempi väestön vaihtuvuus. Tänäkin päivänä Outokummussa asuvien sukujen lähtötaustat ovat huomattavasti monitahoisemmat moneen muuhun samankokoiseen kuntaan verrattuna. Tämän vuoksi paikkakunnalle ei olla usein juurruttu samalla tavalla kuin monissa muissa vastaavankokoisissa pikkukaupungeissa. Syntyperäiset paikkakuntalaiset ovat olleet taajamassa vähemmistönä. Vielä vuonna 1989 vain 39,4 % outokumpulaisista oli syntynyt Outokummussa tai Kuusjärvellä. Toisaalta väestön laaja lähtötausta on näkynyt paikkakunnalla erilaisten puheenparsien, murteiden, tapojen ja toimintakulttuurien rikkautena.

Kirjoittaja on Outokummun kaivosmuseon johtaja